

Flamske huer og dansk dragt

Regional dragt og udenlandsk konsum omkring Øresund i 1500-tallet

Af Camilla Luise Dahl, arkivar

I senmiddelalderen sås regionale forskelle i klædedragten. Holland, England, de tyske riger, Sverige og Danmark-Norge kunne alle markere sig med tydelige eller subtile forskelle i smag, i dragternes snit og udseende, i enkelte særlige dragtdele som hovedbeklædninger og kraver eller i en særlig smag for bestemte detaljer. Disse forskelle var på den ene side måske oprindeligt blot resultat af afstande, selvom mode ofte rejste over grænser, på den anden side blev de også i særlig grad støttet og tilskyndet fra øvrighedens side efter reformationen, herhjemme i 1536.

Med reformationens brud med romerkirken og den internationale organiseringsform kom også en større fokus på det nationale og det hjemlige. Opgøret kom til at have stor betydning for kirke, kultur og civilsamfund. Et nyt rigsdansk blev skabt som hjælpesprog ved højere læreanstalter, hvor latin før havde været undervisningssprog, latinsk liturgi blev i kirkerne udskiftet med dansk og der blev en dyrkelse af det hjemlige frem for det udenlandske. Også klædedragten blev omfattet af de nye religiøse og politiske strømninger. Sjællands første biskop Peder Palladius dedikerede således et helt bogværk til den rette påklædning i 1556. Det var værket "Hosedjævelen", der skulle få danskernes øjne op for skaderne ved at gå med udenlandsk tøj. Palladius kunne således fremlægge beviser for, at der var en nær sammenhæng mellem udenlandsk dragt og alverdens sygdomme. Gik man eksempelvis med engelsk mode, så fik man med sikkerhed den engelske svedesygge, af fransk tøj fik man pokker (syfilis) og af tyrkiske hovedbeklædninger skete det værste af alt: sygdom og død ville følge og tyrken overtage riget.

Præstestanden, menigheden og deres klædedragt

For den nye dansk-norske præstestand kreeredes en ny dragt, der skulle være helt ulig den tidligere katolske, og i løbet af årtier var den stivede pibekrave og den sorte kjole synonym med den dansk-norske præstestand.¹ Men også befolkningens klædedragter blev mål for de nye ideer, til kirkegang måtte kvindernes kåber ikke længere være kulørte, men skulle være sorte, og deres hovedtøjer og kåber skulle være af hjemlig stil, ikke efter udenlandsk snit eller forbillede.² I andre værker dedikeret til Danmark og Norges sande kristne (dvs. protestanter), advarede de om farerne ved at bruge udenlandsk klædedragt. I stedet skulle et lands borgere holde sig til den lokale dragt, der havde været brugt "siden gammel tid". Dragter fra katolsk tid regnedes for "papistisk" og måtte lade livet og erstattes af en mere protestantisk klædedragt, i al fald til kirkegang. Det betød, at især kulørte dragter skulle erstattes af sort og hvidt.³ I alle henseender opfordredes landets borgere til at bære en særlig "borgerdragt", som minimum til kirkegang, der viste deres loyalitet og tilhørsforhold til nation og nationens kirke. For mændenes vedkommende en sort kappe til kirkegang, for kvinderne gjaldt det et særligt hovedtøj og sort kåbe.

Fig. 1: Par i kirkegangsdragt omkring år 1600, borgmester Hans Sørensen og hustru Margrethe, epitafium i Ystad kirke, 1614. Foto: www.livinghistory.dk

1 Dalgaard: 2017, s. 15f, Dalgaard: 2003, s. 13ff.

2 Dahl: 2015, s. 5-6, Dahl & Johansen: 2017, s. 27-28.

3 Dahl: 2015, s. 5. Rublack: 2010: kap. 3: The look of religion, s. 82.

Hovedbeklædninger

Præcis hvordan disse hjemlige hovedtøjer skulle se ud, angives ikke i danske kilder, kun at rigets borgerkoner, dvs. kvinder i byerne, der var af borgerstand, måtte bære hjemligt hovedtøj, mens kvinder på landet måtte bære deres egne hovedtøjer. Der var altså forskel på land og by, og mens kvinder på landet kunne have hovedtøjer, der varierede fra egn til egn, så måtte borgerkvinder trække i én og samme slags, uanset om de var borgersker i Malmø eller Aalborg. Af enkelte samtidige regulativer hedder det også, at borgerkvinder, som er barnefødt i Tyskland eller har ægtemænd derfra, må bære de dragter, der er brugelige der.⁴ Vi må således antage, at danske og udenlandske hovedtøjer ikke var ens. Dette ses også af samtidige skifter, hvor udenlandske kvinder ofte efterlader sig hovedbeklædninger ”af den art”, der anvendes i deres hjemland. Således finder vi eksempelvis hovedtøjer omtalt som ”en skotsch linhat” tilhørende en skotsk kvinde i Malmø i 1583.⁵ Hustruen til Paasche

Hollænder, der var en hollandsk kræmmer i Malmø, efterlod sig i 1577 hollandske kvindehovedtøjer, ”v stycker hollandsche hovedkleder” men det angives desværre ikke, hvordan disse adskilte sig fra de danske.⁶ Og ligeledes havde en hollandsk kvinde i Helsingør i 1601 ”en hollandsch quindegwe”. Den hollandskfødte Nille Jans fra Amsterdam, havde i 1605 hollandske ”mutzer” med opstaaende knipling.⁷

Regulativer, som de danske, findes også i Sverige, og her er lovteksterne noget mere tydelige i deres krav til svensk hovedbeklædning. I en forordning for Stockholm fra 1583 hedder det, at svenske borgersker skulle blive ved den dragt som ”det af alder brugeligt var”.

Den svenske borgerdragt findes ganske godt beskrevet og inkluderede ligesom de fleste steder et hovedtøj og en kåbe. Hovedtøjet bestod af en stivet hoveddug og kåben af en ”kravekåbe”, som, ligesom i resten af det protestantiske område, skulle være sort. Ligesom i Danmark vedrører de tidligste svenske påbud, at uærlige kvinder og ”horkoner” ikke må drage borgerdragt. Således i privilegierne for Stockholm i 1529 og igen i 1563 hvor det blev dem forbudt at bære ”dook och kragekåper” som ærlige borgersker og fromme dannekvinder. Forordninger gentoges i 1585, hvor borgersker igen blev formanet at bære svensk borgerdragt og ikke befatte sig med adelig eller udenlandsk dragt. Og igen i 1589 kritiseredes Stockholms borgerkvinder for ”att the öfuergifue thenn gamble borgerske drächt” og, at de straks måtte genoptage den ”rätte borgerske drächt”. I alle disse forordninger gaves dog dispensation for udenlandske kvinder, der lovligt kunne bære den dragt, der var brugt i deres fædreland (faders land) eller husbonds.⁸ I forordninger fra 1570 og 1575 blev det desuden forbudt ”løse kvinder”, dvs.

Fig. 2: Borgmester i Helsingør Wilhelm Grå d. 1601, hans hustru Joan og hans anden hustru eller datter. Joan til venstre var fra Skotland og bærer en anden type hovedtøj end kvinden til højre, der bærer dansk hovedtøj. Helsingør Sct. Marie Kirke, begyndelsen af 1600-tallet.

4 Camilla Luise Dahl: 2015.

5 Malmø Stadsarkiv, Malmø rådstue, skiftedokumenter 1582-89, skiftebrev nr. 171

6 Malmø Stadsarkiv, Malmø rådstue, skiftedokumenter 1571-77, skiftebrev nr. 130.

7 Helsingør byfoged, skifteprotokol 1599-1603, pag. 369, og skifteprotokol 1603-1610, pag. 125.

8 Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer, bd. 1, s. 88. Gentaget løbende som at borgersker skulle ”bliffue widh then clädebonedh, som af ålder bruckligt warit haffuer. Men om vtfödde hustrur och theris barn icke wile cläde sikh lijke medh suensck, dhå måge the bruke och bäre sådene clädningar, som i the land sedh är, ther the äre födde.” Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer, Bd. III, s. 445. Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer, bd. III, s. 661f. & 663f. ⁷⁰ ”schole inge qwinfolch, som otuchtigt leffwerne före, drage sådenne drecht, som erlige borgerscher och fromme danneqeinner haffue pläge, som er dook och kragekåper.” Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer, bd. 2, s. 98.

prostituerede, at drage borgerskers dragt og “sterckte dokar” dvs. stivede hoveddugge.⁹

Af samtidige skifter og epitafier fra 1500-tallet får vi et ganske godt indtryk af borgerskernes hovedbeklædninger. De bestod i 1500-tallet af en underhue og hat og dertil en overhuebeklædning af hvidt lærred, der enten var et hovedklæde og bindeklæde bundet stramt om huen eller en lærredshue, kaldet hovedklædehue. Det er også disse hovedbeklædninger, der ses i samtidige epitafier fra tiden. Kirkegangsdragterne ændrede sig ligesom andre egnsdragter, kun lidt i forhold til modedragtens skiftende trends og tendenser. I Danmark blev nye trends langsomt introduceret, og de hvide huer skiftede langsomt snit og erstattedes efterhånden af sorte overhuer, mens man i Sverige var mere konservative og fastholdt de stivede hoveddugge næsten op mod år 1700.¹⁰

Det er ikke bemærkelsesværdigt, at netop hovedbeklædningen var en af de dragtdele, der i særligt omfang blev omfattet af regulativer. Det var typisk disse, der indikerede et særligt tilhørsforhold: klasse, køn og ægteskabelig stand, kvinder bar således anderledes hovedbeklædninger end mænd, og der skelnedes mellem gifte og ugifte kvinder ved, at kun ugifte kvinder måtte bære håret bart, mens gifte kvinder skulle bære håret tildækket. Klædedragten synes gennem hele 15-1600-tallet at være baseret på genkendelses- og afkodningsmotivet. Den sociale kategorisering, der målte folk efter standarder som fri og ufri stand, kvinde og mand, gift og ugift samt fattig og rig, var et væsentligt aspekt i samtidens brug af dragtsymbolik.¹¹ Det gjaldt også tilknytning til hjemstavn, og man skulle således kunne genkende en persons ”nation” eller egn og om de var fra byen eller landet. I middelalder og renæssance var kvinders hovedbeklædning genstand for særlig lovgivning, der gaves strenge straffe for at slå hovedtøjet af gifte kvinder og klippe håret af jomfruer. I lovgivning fra middelalderens Skandinavien ses dette eksempelvis i *Gutha lagh*, fra 1340’erne, her gaves høje bødestrafte for at slå hue eller dug af en kvindes hoved. Sloges der til hoveddugen, så håret halvt blottedes, bødedes en mark penninge; hvis alt håret derimod blev helt blottet, måtte det dobbelte bødes.¹² I Visbyloven fra midten af 1300-tallet, angives bødestrafte for at klippe fletningerne af en kvinde, at klippe håret af en jomfru takseredes med den dobbelte bøde af den for at klippe håret af en gift kone, der

Fig. 3: *Borgerdragt (kirkegangsdragt) i Danmark og Sverige, i Danmark bestående af linhue eller linklæde bundet stramt om hovedet over en underhue. I Sverige bestod den af en underhue og derover et stivet hovedklæde. Efter reformationen blev de kulørte dragter erstattet af sort/hvid klædedragt, men underhuen forblev rød.*
a: Agnete Henriksdatter g.m. Henrik Hansen, Chr. 4.s ridefoged over Halmstad len, Halmstad Sct. Nikolai Kirke, ca. 1590-1600; Fortsættes på næste side.
Alle fra www.livinghistory.dk

⁹ 1570: “schole inge lösachtige qwinfolck... drage...doker, som ehrliche borgersker och danneqwinner haffwe pläge.” og 1575: “Ingen lösequinner bäre frwe heller dannequinne drägt, bräm heller sterckte dokar.” Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer, bd. 2, s. 132.

¹⁰ Camilla Luise Dahl: 2015. Se også figur 3.

¹¹ For kvinders sociale kategorisering indenfor samfund, familie og lovgivning i senmiddelalderen, se Jacobsen: 1995.

¹² *Codex Iuris Gotlandici*, s. 195.

3b: Hustruer og døtre til borgmester i Helsingør Frederik Leiel, Helsingør Sct. Olai kirke, 1606.

3c: Johanne og Margrethe, hustruer til borgmester Eiler Jacobsen i Vordingborg, Vordingborg kirke, ca. 1620.

3d: ukendt kvinde, Arboga St. Nicolai kyrka, ca. 1590'erne.

3e: Benckta og Sigrid, hustruer til præsten Petrus Jonæ Helsingus, Strängnäs domkirke, 1607.

3f: Katharina, hustru til præsten Erik Krum, Litslena kyrka, 1669.

kunne skjule det med hoveddugen.¹³

For prostituerede gjaldt helt særlige regler, hvor man på hovedtøjet skulle kunne se, at de hverken var gifte eller jomfruer. I kong Hans' forordning fra 1496 hedder det i stedet om "uhøffiske kvinder", at de skulle bære et knudeklæde (bundet hovedklæde) og en hue, der var halvt sort og halvt rød, hvorpå de kunne genkendes.¹⁴ I en senere forordning fra 1549 for Malmø hedder det, at tidligere prostituerede, der giftede sig, fik ret til og skulle bære kåbe eller hovedklæde.¹⁵ I reformationstiden var borgerkvindernes hovedtøj for længst en fast forankret skik og indgik i et dragthieraki, der var genkendeligt for alle.

Købmandsvarer

Vi finder et ganske righoldigt kildemateriale til handlen i byerne omkring Øresund fra samtidige skifter. Skiftemateriale forekommer således i stort omfang fra Helsingør og Malmø. Og en del af disse skifter omtaler også handel på tværs af Øresund, f.eks. gennem registrering af gældsposter til handlende i København.¹⁶ Af købmandsinventarer fra skiftematerialet finder vi, at hovedbeklædninger kunne købes både i form af lærred solgt i alenmål til selv at fremstille hovedklæde og huer samt som færdigvarer klar til brug. Færdige hovedklæder og hovedklædehuer solgtes eksempelvis hos kræmmeren Hans Lollicke i 1560 og flere andre.¹⁷ Lærred til hovedklæder gik ofte under betegnelsen hustrulærred eller hovedklædelærred og må have været af en anden kvalitet end lærred brugt til andre formål. Eksempelvis efterlod Else Hattemagers, der drev en hattemagerforretning i Malmø, ved sin død i 1594, kramvarer bestående af færdige hatte og hovedtøjer samt forskelligt pynt og materialer til hovedtøjer. Hendes varelager inkluderede hustrulærred, hovedklædenåle og andet tilbehør til borgerskernes hovedbeklædninger.¹⁸ Men Else Hattemagers solgte også færdige "bonde hovedklæder", der dermed må have adskilt sig fra bykvindernes. Sådanne "hoed klude" til bondekonerne, solgtes også hos Else Kræmmers 30 år tidligere, i 1564.¹⁹

I kramvarefortegnelser fra Malmø nævnes disse bondehovedklæder ofte under navnet "klude" og "hovedklude", men om det angiver lærredets kvalitet eller hovedklædets facon og dermed indikerende, at opsætningen af hovedtøjet var anderledes, er ikke tydeliggjort. Fra senere perioders skånske egnsdragter kendes hovedbeklædningen "klut", der var et stort hovedklæde, hvis foregangsformer således må have fandtes allerede i 1500-tallet, hvor kludene kunne købes færdige hos byens kræmmere.²⁰ I de ældste skifter er *clud* og *clede* ofte inkonsistent synonyme, men mod 1500-tallets slutning forekommer de at være to distinktivt forskellige typer, med kludene som bondekvindernes hovedtøj. Selve ordet hovedklæde optræder først i kilderne i løbet af 1400-tallet, i middelalderen brugtes andre ord for hoveddugen.²¹ Af samtidige skifter fra kvinder fra landet, der var flyttet ind til byerne, tegner sig et billede af, at man anvendte de hovedbeklædninger "man var født til". At hovedbeklædningerne ikke bare var forskellige fra land til by, men også fra landområde til landområde, ses flere steder. Hovedtøjer for skånske landbokvinder, der tilflyttede byerne, var næsten alle i besiddelse af "klud" som hovedtøj langt op i 1600-tallet på et tidspunkt, hvor bykvinderne for længst havde erstattet hovedklæde med hue.²²

13 *Codices Iuris Visbyensis*, s. 56-57.

14 De skulle "haffue pa theres hoffwith ith knyde clede oc en lwe, som scall wære halff swort oc halff rød, tiill ith tegen at man scall wiide, hwo the ære, fore andre gode qwynner." Den danske rigslovgivning, s. 169, art. 46.

15 "hund ephther then dag betredes att enthen gange mett kobe eller houit klede." Malmø stadsbog: 1549-1559, s. 35.

16 Camilla Luise Dahl: Birgitte Mogensdatters bekostning 1593-99, s. 68-69.

17 Malmø rådstue, skiftedokumenter 1560-62, skiftebrev nr. 46.

18 Malmø stadsarkiv, Malmø Rådstue, skiftedokumenter 1594-95, Skiftebrev nr. 279. Hustrulærred til 10 skilling pr alen "hustruf lerrit alen 10 sk" og "smaa huffkled naale."

19 Malmø rådstue, skiftedokumenter 1563-64, skiftebrev nr. 73.

20 Om den skånske klut se Svensson: 1935.

21 Dahl: 2007, s. 132-133.

22 Eksempelvis den gifte kone Johanne, der var flyttet fra oplandet ind til Christianstad. Hun efterlod sig i 1659 "3 hoffwed klude" og "1 gammel ditto". Hun ejede desuden ikke en kåbe. Til sammenligning brugte bykvinderne nu sorte overhuer over lærredselene. Christianstad skifteprotokol 1656-62, pag. 217r.

I kramvarefortegnelserne for Malmø og Helsingørs købmænd og kræmmere, finder vi foruden hovedklædelærredet, også adskillige præfabrikerede varer, der kunne tages i brug straks ved købet. Det var varer som strømper, handsker, hatte og huer. Langt størsteparten af de præfabrikerede varer var importvarer. Kræmmerkonen Mette Christens, enke efter kræmmer Christen Nielsen i Malmø, havde i opgørelsen af sin krambod efter hendes død i 1601 røde kvindehuer på lager.²³ Dertil havde hun fine og grove hovedklæder og hovedklædehuer.²⁴ Hun kunne dermed tilbyde alle dele af bykvindernes hovedklædeopsætninger, uden at nogen dele behøvedes at fremstilles hjemme.

Kulørte huer

Købmandskonen Mette Christens røde kvindehuer var utvivlsomt underhuer. Mens overhuebeklædningen – linhue eller linklæde - var af lærred, så blev der under den, båret en underhue. Både kramvarefortegnelserne i skifterne efter købmænd og kræmmere såvel som listerne over private ejendele for diverse borgere i byerne tegner et billede af, at det var kulørte huer, ofte røde, der var den typiske underhuebeklædning for byens kvinder i 1500-årene. Denne antagelse understøttes af andre kilder. I 1571 finder man i stadsbogen for Helsingør to kvinder anklaget for trolddom, idet de var blevet set siddende i deres bare underhuer. Som led i sagen anførtes, at et vidne havde set de to kvinder siddende og snakke iført røde huer og på præcis samme tid den dag, var der udbrudt brand et sted i byen.²⁵ Om end det triste eksempel, så viser det også, at den røde underhue nok var at foretrække til hverdag og i mere privat regi end det mere komplicerede og opsatte overhovedtøj bestående af sirligt arrangerede lærredsdele.

Allerede så tidligt som i 1560 havde Hans Lollike, kræmmer i Malmø, kvindehuer, hueklæder og ”brygs huer” (huer fra Brügge) i sin kramvarebod.²⁶ Og Else Olsdatter, kræmmer i Malmø, død 1562, havde et stort lager af forskellige slags huer: russiske huer, brøgske huer (fra Brügge), dobbelte huer og enkelt huer.²⁷ Marine Forburs, enke efter den skotskfødte købmand

Fig. 4: Røde underhuer: a: katekismustavle fra 1582, Landet kirke. Fortsættes på næste side.

23 ”jt dußin och xj quinde røde lufuer, dußinet 14 mk, er ... xxvij mk” Malmø stadsarkiv, Malmø rådstue, skiftedok. 1600-1602, skiftebrev nr. 337.

24 Malmø rådstue, skiftedok. 1600-1602, skiftebrev nr. 337.

25 Rigsarkivet, Helsingør Byfoged, Helsingør Stadsbog 1571-75, pag. 25-26.

26 Skifte efter N.N. hustru til kræmmer Hans Lollicke, Malmø stadsarkiv, Malmø rådstue, skiftedokumenter 1560-62, skiftebrev nr. 46.

27 Malmø stadsarkiv, Malmø rådstue, skiftedokumenter 1563-64, skiftebrev nr. 73. ” ij dosind brøges huer och 4 ... vj mk, iij par røske huer aff de beste ... 4 sk (stykket?), ij døsind och j dobel huer ... xix mk, i døsind aff de beste enckil huer ... vij mk” Foruden ”4 hoed klude” uden pris og brunsvigske hatte til mænd ”1 dusin brunsvigs hatte ... 18 mk”.

Jørgen Forbur (George Forbes), efterlod sig i 1569 et enormt lager af forskellige mande-, kvinde- og børnehuer. Til kvinderne fandtes eksempelvis skarlagenshuer og brøggenske huer.²⁸

Også samtidige epitafier giver eksempler på de kulørte underhuebeklædninger. I de danske gengivelser er den røde underhue kun en smule synlig fortil, mens det meste af underhuen er dækket af lærredsdelene. I de svenske er den røde underhue synlig bagtil, mens den fortil er dækket af lærredsele.

Fremstilling af huerne

Præcis hvordan de røde huer var fremstillet, kan man ikke se af de danske kilder, her omtales de kun efter oprindelsessted og farve. Betegnelserne enkelte og dobbelte, der af og til ledsager omtale af huer, leder os måske på sporet. Ordet enkelt og enkeltbaand blev i 1600-tallet brugt om en art strikning, der ikke længere kendes, men måske en form for sprang eller nålebinding. I Kalkars ordbog over det ældre danske sprog, bruges eksemplerne: ”Enkelbånd, no. en art strikning; 1 par gode enckelbaands hoser; 3 par gode enckelbaands vandter, 1684.”²⁹ Omvendt kunne endobbelt, todobbelt og tredobbelt også anvendes om størrelserne lille, mellem og stor, en standardisering af størrelser, der tyder på professionel fremstilling.³⁰ Så tidligt som i 1548 havde en købmand i Malmø så forskellige huer i sin bod som: ”½ dyssin røde endobilde bryggerske hwer”, ”røde skarlagens quinde hwer”, ”leiske hwer” og ”røde hagenske huer”.³¹ Købmandskonen Elsebe Svendsdatters inventarie over kramvarer fra 1560, indeholder adskillige forskellige slags huer. Der omtales både endobbelt og todobbelt huer foruden ”enffolde” pigehuer, hvis betydning er uklar, der var bryggensiske kvindehuer og pigehuer, hvilket giver, at også ugifte piger kunne bære huer om end uden hovedtørklædet. Der omtales grønne huer foruden

Fig. 4b: Bodil d. 1560 og Alhed d. 1601, hustruer til borgmester Pedersen, epitafium i Køge kirke, ca. 1585.

Fig. 4c: Karin og Anna, hustruer til præsten Saniel Salomon Fromme, Aspö kyrka, 1603.

Fig. 4d: Emerentia Pedersdotter, epitafium i Västerås Domkyrka, 1623.

28 Malmø stadsarkiv, Malmø rådstue: skiftedokumenter 1564-69, skiftebrev nr. 107. Skiftet er trykt i sin helhed i Dahl: 2011, s. 87-104.

29 Kalkars ordbog over det ældre danske sprog: Enkelbånd.

30 Kalkars Ordbog over det ældre danske sprog: tvedubbel (todobbelt).

31 Malmø skifter 1: bofortegnelser 1546-1559, s. 37-38.

de hyppigere røde.³²

Hovedparten af huerne i de danske købmandsskifter omtales som brygske huer, altså fra Brügge, der således må have været et center for fremstilling af kvindehuer. Af samtidige kilder fra Brügge finder vi, at der netop er en omfattende tidlig industri med fremstilling af kvindehuer. Også byer som Leiden, Deventer og Haag havde en omfattende tekstilproduktion på denne tid, og hvor der også produceredes konsumvarer til det øvrige europæiske marked – heriblandt huer.³³

Et skifteinventar for *Seigneur Jan-Baptiste Lommelyns*, som døde 24. August 1569 i Brügge, viser, at huerne ofte, hvis ikke næsten udelukkende, blev fremstillet eksklusivt af kvinder og i hjemmet til salg. I inventaret knyttet til skiftet, for enken *Adriaene Hercke*, opremses parrets ejendele. I deres store hus i *Hoogstraat*, var der flere rum, der indeholdt værktøjer og materialer til husflid. Mellem hendes ejendele var der 11 færdige og ufærdige silkehuer ”*zyde huven*, et uangivet antal ruller silke til at lave nethuer ”*een ghedeel zyde hapskins omme huvekins te breijdene*”, og adskillige kurve med strikkepinde eller bindepinde ”*mandekens daer in dat waren breyspellen*”. Ti ”*thien huvekins goet ende quaet*” (10 håret af gode og dårlige slags) tyder på, at både de bedste og de med fejl i kunne sælges.³⁴ Der var andre kvinder end *Adriaene*, der lavede silkehåret og huer i Brügge, og det er ikke usandsynligt, at kvinder som *Adriaene* også havde andre kvinder i sit brød, der fremstillede til hende, men der vides ellers ikke meget om hendes produktion. Der kendes til lignende småforretninger kørt af kvinder, f.eks. indenfor strømpestriking, der fungerede på den måde. Strømpestriker *Clara van Varnewijck* for eksempel betalte ”Brügges børnehjem for piger” for, at pigerne der strikkede strømper og spandt garn for hende.³⁵ I et regnskab for *Elizabet-skolen* sammesteds findes allerede i 1525 en post for indtægt fået ved pigernes spinning og strikning men også for at reparere tøj. Særligt interessant er det under nogle af årene præciseret, at strikkearbejdet inkluderede at strike ”*huven*”.³⁶

Mange af silkehuerne blev sikkert fremstillet i den teknik, der i dag hedder filering, men andre teknikker som strikning og andet kan også have været brugt. De samtidige danske termer at ”knytte” og ”binde” kunne buges om flere forskellige teknikker, og i de flamske kilder er betegnelser for at strikke og filere den samme (*stricken* eller *breyen*), selvom disse to er højst forskellige teknikker. Glossaristen *Cornelis Kiliaan* fra Antwerpen nævner *ghestrickte huyue* (strikhuer) og *ghebreydt ghelijck huyuen* (strikkelignende huer), hvilket oversættes til latin som

Fig. 5: *Anna Jæger*, død 1650, hustru til biskop *Christian Madsen Tausen*. Epitafium i *Stavanger domkirke*. På portrættet af *Anna Jæger* ser underhuen ud til at være en form for håret.

32 Malmø rådstue, skiftedokumenter 1560-62, skiftebrev nr. 53.

33 Dahl & Sturtewagen: 2016, s. 13. Der omtales også huer fra Leiden og Haag i de danske skifter, fx Malmø skifter 1: bofortegnelser 1546-1559, s. 37-38 og 201-202.

34 Probate inventory of *Jan-Baptiste Lommelyns* (1569), SAB, Staten van Goed, 2nd series, 16059. Tak til *Isis Sturtewagen* for kilde og oversættelse.

35 Probate inventory of *Claera van Varnewijck* (16/04/1587), SAB, Staten van Goed, 1st series, 339. Ligeledes takt til *Isis Sturtewagen*.

36 SAB, *Elizabetschool*, Comptes du gouverneur, 1523-1555.

Fig. 6: Anna Nielsdatter Storm d. 1597, gift med Johan Worm, portrætsamlingen fra Horsens Statsskole, ca. 1590. I Anna Storms portræt er dragten gengivet meget detaljeret fra det næsten transparente hovedklæde til dragtens pelsværk, den røde underhue ser ud til at være af et tæt materiale.

reticulum, *vitta reticulate* (net-virket hue) og *reticulatus* (nettet, net-lignende).³⁷ På samme måde finder vi i et dansk glossarium fra 1563 ordet *reticulum* (hårnet) forklaret som “*Knøttet huffue aff traad eller silcke*.”³⁸ I et andet glossarium fra 1561 forklares *reticulum* som “*traadhuffue*”.³⁹ Vi kan altså formode, at en stor del af huerne til salg i de danske kræmmerboder var af typen ”trådhue”.

Hvad enten huerne var strikkede, vævede eller filerede, og antagelig fandtes i alle udformninger, så var de professionelt eller semi-professionelt fremstillede, standardiserede og forhandlede i store dele af Europa, hvorefter de optoges i lokal og regional dragtskik i de egne, de forhandlede til. Det er interessant, at de var en del af hovedbeklædninger, der i både Danmark-Norge og Sverige, havde et udpræget regionalt udtryk og i begge riger blev italesat som en del af rigets dragt og ikke udenlandsk dragt, selvom en stor del af dem altså var præfabrikerede importvarer. Det er nærliggende, at sammenligne med senere tiders optagelse af udenlandsk præfabrikeret dragttilbehør som sjaler og tørklæder i lokal dansk egnsdragt,⁴⁰ og særligt bemærkelsesværdigt er det, at dette var et fænomen, der sås allerede i 1500-tallet. Hvad enten myndighederne krævede, at man skulle bære hjemlig dansk dragt, så forhindrede det ikke, at man bar en flamsk rød underhue til, så længe den blev båret på dansk manér.

Litteratur

- Ahlefeldt-Laurvig, Mette Maria: *Barselskoner*. Dragtjournalen, årg. 11 nr. 15, 2017, s. 4-13.
 Dahl, Camilla Luise: *Birgitte Mogensdatters bekostning 1593-99*, Dragtjournalen, årg. 4 nr. 6, 2010, s. 68-69.
 Dahl, Camilla Luise: *Dressing the Bourgeoisie: Clothing in Probate Records of Danish Townswomen, ca. 1545–1610*. Medieval Clothing and Textiles 12. Boydell & Brewer, 2016.
 Dahl, Camilla Luise og Jens Chr. V. Johansen: *De skånske præsters og deres hustruers klædedragt - et spørgsmål om national identitet?* Dragtjournalen, årg. 11 nr. 15, 2017, s. 25-40.
 Dahl, Camilla Luise; Fjordside, Erik & Jones, Dorothy: *Dragter på epitafier og gravsten i*

³⁷ *Etymologicum Teutonicae Linguae*, s. 126, 142.

³⁸ *Libellus Vocum Latinarum*, s. 91.

³⁹ *Vocabularius rerum*, s. 35.

⁴⁰ For eksempel brugen af importerede franske sjaler, der blev optaget i de danske egnsdragter, heriblandt Amagerdragten, Minna Kragelund: *Folkedragter*, s. 58 og 84. Tak til Inge Christiansen for henvisningen.

Danmark. URL: www.livinghistory.dk, tilgået 2023.

Dahl, Camilla Luise: *En kræmmerkones varelager i Malmø år 1569*. Elbogen, årg. 79, 2011, Malmø, 2012, s. 87-104.

Dahl, Camilla Luise: *Klædt i rigets borgerdragt - stand, status og national identitet udtrykt i borgerskabets dragt i reformationstidens Danmark-Norge og Sverige*. Center for Tekstilforskning, Københavns Universitet, Forelæsning præsenteret ved forelæsningsserien Drakt og samfund: Drakthistorie, Norsk institutt for bunad og folkedrakt. Norsk Folkemuseum, Oslo 2015.

Dahl, Camilla Luise & Iris Sturtewagen: *Flemish Red Caps – A Study of Ready-Made Imported Goods in Local Scandinavian Dress in the 16th Century*. Paper presented at EAUH 2016, International Conference on Urban History, Helsinki 24th to 27th August 2016.

Dahl, Camilla Luise: “*Strige, glissing, skaut*”: *Terminologiske undersøgelser af genstandsfeltet “hovedbeklædning” samt typologiske angivelser deraf i skriftlige kilder fra ca. 1200-1600, med særligt henblik på komparative studier af dragtforskningens terminologiprojekter og termanvendelsen i samtidige kilder*. Speciale, Københavns Universitet, Institut for Historie, 2007.

Dalgaard, Hanne Frøsig: *Præsteklæder og reformation*. Dragtjournalen, årg. 11 nr. 15, 2017, s. 14- 24.

Dalgaard, Hanne Frøsig: *Præsteklæder*. København, 2003.

Jacobsen, Grethe: *Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400 – 1600. Lovfaste mænd og ærlige kvinder*. Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag. København 1995.

Kragelund, Minna: *Folkedragter*. Kbh., 1978.

Rublack, Ulinka: *Dressing Up. Cultural identity in renaissance Europe*. Oxford, 2010.

Svensson, Sigfrid: *Skånes Folkdräkter*. Nordiska Museet, 1935.

Troels-Lund, T.: *Dagligliv i Norden i det sekstende Aarhundrede*. Bd. II, Fjerde Bog: Klædedragt. Kbh. 1915. gen. 1968.

Trykte kilder

Andreas Musculus Hosedjævelen: paa dansk ved Peder Palladius 1556. Reprinted in facsimile, ed. Lis Jacobsen (Copenhagen: Nordisk Forlag, 1920).

Claes, F.: *Etymologicum Teutonicae Linguae*. C. Kiliaan. Den Haag, 1972.

Codex Iuris Gotlandici, cum notis criticis, variis lectionibus, nova versione suecana, glossariis et indicibus nominum priorum. *Gotlands-Lagen*. Corpus Iuris Sueo-Gotorum Antiqui, vol. vii. Udg. af D.C.J. Schlyter. Berlingska Boktryckeriet. Lund, 1852.

Codices Iuris Visbyensis Urbici et Maritimi, Cum notis criticis, variis lectionibus, novis versionibus suecanis, glossariis et indicibus nominum priorum. *Wisby Stadslag och Sjöriätt*. Corpus Iuris Sueo-Gotorum Antiqui, vol. viii. Udg. af D.C.J. Schlyter. Berlingska Boktryckeriet. Lund, 1853.

Corpus constitutionum Daniae: Forodninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning Vedkommende 1558-1660. Bd I-VI. Udg. ved V. A. Secher for Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. 1887-1918.

Den danske rigslovgivning 1397-1513. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie ved Aage Andersen. C. A. Reitzels Forlag. Kbh. 1989.

Libellus Vocum Latinarum. Henrik Smith, 1563. Udg. Ved. Jørgen Lasen. Det 16. Århundredes vokabularier: IV. Facsimile-udgave. C.A. Reitzels Forlag, Kbh. 1991.

Malmøkøbmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog. Et bidrag til Danmarks handelshistorie i det 16. århundrede. Af Emilie Andersen, Munksgaard, 1954.

Malmø skifter. Bd. I: Bofortegnelser 1546-1559. Udg. ved Einar Bager af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Kbh. 1977.

Malmø skifter. Bd. II: Købmandsregnskaber 1537-1559. Udg. ved Einar Bager af Selskabet for

Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Kbh. 1978.

Malmö stadsbog 1549-1559. Rådstuerettens, bytingets og toldbodrettens protokol. Udg. ved Einar Bager af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. 1972.

Privilegier, Resolutioner och Förordningar för Sveriges Städer. 1. Delen: 1251-1523. Udg. ved Nils Herlitz. Stadshistoriska Institutet, Stockholm, 1927.

Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar &c. angående Sweriges rikets commerce, politie och oeconomie uti gemen, ifrån åhr 1523 in til närwarande tid. Uppå hans kongl. maj:ts nådigesta befallning giord af And. Anton von Stiernman. Del 1-5. Stockholm. 1747-66.

Vocabularius rerum. Jon Tursen, 1561. udg. Ved. Jørgen Larsen. Det 16. Århundredes vokabularier: III. Facsimile-udgave. Akademisk Forlag, Kbh. 1975.

Utrykte kilder

Landsarkivet i Lund

Christianstad Rådstue (samt Væ): Rådhusrättens och Magistratens arkiv: FIIa: Skifter (Skifte oc børnebog & boupteckningar) 1617-1642, 1642-1646, 1647-55, 1656-1662

Christianstad Rådstue (samt Væ): Rådhusrättens och Magistratens arkiv: FIIb: Skiftebreve (boupteckningar) 1620-1653.

Christianstad Rådstue (samt Væ): Rådhusrättens och Magistratens arkiv: J: Handlinger med främmande proviens: Væ stads arffuebog 1592-1614.

Ystad Rådstue: Rådhusrättens och Magistratens arkiv: FII: skifteprotokoller (boupteckningar): 1611-63 og 1622-94.

Malmö stadsarkiv

Malmö stad rådhusret og magistrat: A2da: Børnebog/Formynderskapsförordnanden: 1: 1607-1655.

Malmö stad rådhusret og magistrat: F2a: skiftebreve (boupteckningar) skiftedokumenter 1546-57, 1558-59, 1560-62, 1563-64, 1566-69, 1571-77, 1578-81, 1582-89, 1590-91, 1592-93, 1594-95, 1597-99, 1600-1602, 1603-1607, 1608-13, 1614-16.

Malmö stad rådhusret og magistrat: A4: Rådsstueprotokol/stadsbok.

Rigsarkivet

Helsingør Byfoged: Skiftedokumenter: E-114: 1556-1767.

Helsingør Byfoged: Skifteprotokol Skifteprotokoller: 1571-1583, 1583-1592, 1592-1598, 1599-1603, 1603-1610, 1610-1612.

Helsingør byfoged: Tingbog: 1571-1575.

Vordingborg Byfoged: Skiftedokumenter E-1: 1594–1619.

Vordingborg Byfoged: Skifteprotokol 1: 1574–1632, 2-3:1593–1611.